

Utanförskapelsen. En diskursanalys av hur begreppet utanförskap artikulerades i den svenska riksdagsdebatten 2003-2006.

TOBIAS DAVIDSSON

Begreppet utanförskap lanserades inför riksdagsvalet 2006 som en arbetsmarknadspolitisk indikator för att påvisa en spricka i det svenska samhället. Den borgerliga alliansen beräknade att upp till en och en halv miljon människor befann sig i utanförskap. Begreppet har därefter kritiserats utifrån hur det beräknades. I denna artikel analyseras hur »utanförskap« diskursivt artikulerades i debatten samt hur det relaterar till besläktade begrepp. Särskilt fokus läggs på hur »utanförskap« kopplades till »bidragsberoende«, invandrarskap och kriminalitet.

Bakgrund

I en debattartikel om vad kvinnor vinner på att gå från halvtidsarbete till heltidsarbete, publicerad i *Aftonbladet* (070730), skrev den moderate finansministern Anders Borg:

Tobias Davidsson, doktorand, Institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet. Artikeln är en koncentrerad version av den masteruppsats han lade fram vid samma institution i januari 2009.

Vi gick till val på att få fler i arbete: att bryta det utanförskap som gradvis vuxit sig stort och där över en miljon människor i dag är beroende av olika ersättningssystem. Och vi fick ett tydligt mandat av svenska folket i valet att genomföra en omläggning av politiken. (Borg 2007 s. 38f)

Inför riksdagsvalet år 2006 präglades en stor del av den svenska politiska debatten av begreppet »utanförskap«. Folkpartiet

presenterade år 2004 en rapport som de kallade för *Utanförskapets karta* som skulle belysa omfattningen av det »utanförskap« man menade bredde ut sig i Sverige. Därutöver publicerade Folkpartiet (2005) ett »integrationsprogram«, *Bryt utanförskapet*, med ett »25-punktsprogram för att bryta utanförskapet«. I debatten hävdade de borgerliga partierna att mellan en och en och en halv miljon människor befann sig i »utanförskap« och uttryckte gång på gång att en av deras politiska huvudpunkter var att »bryta utanförskapet«.

Alliansen anklagade Socialdemokraterna för att ha gått ifrån arbetslinjen till en bidragslinje och strax efter det att alliansen bildat regering genomförde den en rad arbetsmarknadspolitiska reformer som presenterades som ett led i att »bryta utanförskapet«. Moderaterna tillsatte en arbetsgrupp för att utveckla partiets politik mot »utanförskap och segregation« och Folkpartiet presenterade uppdaterade versioner av *Utanförskapets karta* år 2006 och 2008¹.

Enligt Nationalencyklopedin definieras »utanförskap« som att stå utanför viss

gemenskap i hem, arbetsliv, kultur eller samhällsliv. »Utanförskap« tar enligt denna definition främst sin form mellan medlemmar av ett land. De ord som pekats ut som liknande är »alienation«, »ensamhet« och »främlingskap«. Idag har »utanförskap« satt sig i den svenska politiska debatten som ett begrepp för att beskriva vissa sidor av det svenska samhället. Därutöver används det idag med en självklarhet i media och i tal-
språk. I en sökning på Mediearkivet i användandet av »utanförskap« i media utslaget på årtal² registrerades 4078 träffar under 2009, att jämföra exempelvis med 1994 då ordet återfanns i 150 artiklar. Så även om viss kritik riktats mot hur den borgerliga alliansen valde att statistikföra utanförskapet tycks begreppet ändå ha fixerats i det svenska språket.

Syftet med denna artikel är att diskursivt placera begreppet utanförskap, så som det förekom i den riksdagspolitiska debatten mellan år 2003 och 2006. Därtill vill jag undersöka de konnotationer som begreppet laddats med samt vilka liknande begrepp som »utanförskap« relaterar till i avsikt att ge en bild av diskursens uppkomst och förhållande till andra liknande diskurser. Min studie varken söker eller ger några definitiva svar på hur diskursen om utanförskap upprätthåller en maktordning, men jag har för avsikt att visa vilka subjekspositioner som görs möjliga genom diskursen. Genom en analys av den diskurs om utanförskap som återfinns i den riksdagspolitiska debatten föresätter jag mig

1 För att sätta siffror på utanförskapet använde sig alliansen av en beräkning av så kallade helårsekvivalenter. Den indikator på utanförskapet som de oftast använde sig av var antalet individer som får sin försörjning från vissa ersättningssystem: ekonomiskt bistånd; arbetsmarknadsåtgärder; arbetslöshet; sjuk- och aktivitetsersättning samt sjukpenning. Indikatorn beräknades utifrån alla personer som vid något tillfälle under året erhållit ersättning. Dessa räknades om till helårsekvivalenter vilket innebär att även korttidsarbetslösa och korttids-sjukskrivna ingår i beräkningen av utanförskap (Riksrevisionen 2008).

2 De siffror jag presenterar är inte helt säkra eftersom samma text ibland publiceras i en rad olika dagstidningar och eftersom inte riktigt samma tidningar ingår i arkivet olika år.

att visa hur denna diskurs utgör ett bestämt sätt att tala om arbetslösa och invandrare som stående utanför samhället.

Forskningsområdet

Begreppet utanförskap har i forskningssammanhang inte varit aktuellt särskilt länge, varför det saknas omfattande tidigare diskursanalytiska studier av just »utanförskap«. Kritiken av hur »utanförskap« använts och uppmätts var dock återkommande och massiv under 2008. Den gemensamma nämnaren i denna kritik var att de borgerliga partierna missbrukat SCB-statistik över sjukpenning, sjuk- och aktivitetsersättning, dagar med ersättning från a-kassa, arbetsmarknadspolitiska åtgärder eller med kommunalt försörjningsstöd. Denna statistik, som insamlats för helt andra ändamål, användes för att mäta utanförskapets omfattning genom att addera alla ersättningsdagar och beräkna vilket antal helårsarbetskrafter dessa motsvarade (Jangenäs & Svenningsson 2008a–b; Holmlund 2008).

Dessutom överlämnade Riksrevisionen (2008) en granskning av den borgerliga regeringens redovisning av sysselsättningspolitikens förväntade effekter och av användandet av »utanförskap« som en målvariabel för sysselsättningspolitiken i de ekonomiska propositionerna för åren 2007, 2008 och 2009. Enligt rapporten var regeringens definition och mätning av utanförskapet på arbetsmarknaden otydlig, vilket kunde leda till en mindre effektiv styrning och uppföljning. Vidare ansågs regeringens uppskattningar av utanförskapets omfattning inte rättvisande, eftersom även per-

soner med en relativt stark ställning, till exempel korttidsarbetslösa och korttids-sjukskrivna ingick, samtidigt som personer med en svag ställning på arbetsmarknaden saknades. Riksrevisionen kritiserade också regeringen för att den i de ekonomiska propositionerna vare sig definierade »utanförskap« eller beskrev de olika transfereringssystemen som beräkningarna grundats på.

I två svenska avhandlingar (Edgren-Schori 2000; Rönneling 2004) nämns »utanförskap« fortlöpande, men utan att begreppet definieras eller problematiseras. Snarare används det som en synonym till näraliggande begrepp. I Ove Sernhedes *Alienation is My Nation* (2002) förekommer »Utanförskap« redan i undertiteln. Sernhede söker förklaringar till ett ökat »utanförskap« i samhällsekonomiska förändringar, men problematiserar inte begreppet diskursivt. Inte heller Mats Fahlgren (2009) väljer att diskursivt analysera begreppet, även om han problematiserar användningen. »utanförskap« nämns också i ett i temanummer av *Socialvetenskaplig Tidsskrift* (2008) om »diskriminering och exkludering«. Gästredaktörerna Ingrid Sahlin och Nora Machado gör där en kortare definition av begreppet och kopplar det till termen *social exclusion* (Sahlin & Machado 2008). Kriminologen Magnus Hörnqvist (2008) skriver om hur den omdefinierade arbetslinjen och aktiveringspolitiken varit ett disciplinredskap, men inte heller han problematiserar närmare begreppet utanförskap. En liknande ansats har statsvetaren Magnus Dahlstedt, som skrivit en del om »utanförskap«. Även om han inte gör en regelrätt diskursanalys av »utanförskap«, visar han med hjälp av citat hur begreppet användes

i den politiska debatten samt pekar ut vissa begrepp som det kopplades till (Dahlstedt 2009). Håkan Johansson (2009) gör en distinktion mellan aktivering på arbetsmarknaden och utanförskap/exclusion och ifrågasätter den inom svensk politik vanliga argumentationen att arbete leder till inkludering. Zoubir (2009) skrev en artikel i tidskriften *Arena* där hon intervjuade en del forskare kring alliansens användande av »utanförskap« och en viss vikt i artikeln lades vid språkbruket, dock utan att närmare exemplifiera med citat.

Även om forskningen kring begreppet utanförskap i allmänhet och ur ett diskursanalytiskt perspektiv i synnerhet är relativt knapp har dock en extensiv forskning kring relaterade begrepp bedrivits utifrån olika angreppshåll och begreppsapparater. Begreppet utanförskap kan bland annat sägas vara besläktat med begreppen underklass och *social exclusion*³.

Underklass

Kärnan i underklassresonemanget är föreställningen om en grupp i samhället som halkat efter majoriteten i utvecklingen och därmed betraktas som en restgrupp (Byrne 2005). Genealogiskt kan begreppet spåras till den amerikanske socialantropologen

Oscar Lewis studier av fattiga mexikanska och puertoricanska familjer (Lewis 1961; 1970/77). Lars Svedberg (1995) skriver att det i underklassdiskursen finns en idé om att en fattigkultur föds, göds och bevaras över generationerna: Inledningsvis uppstår en marginell ställning i samhället på strukturella eller klassmässiga grunder som leder till arbetslöshet och låga inkomster. Ur dessa villkor skapas en fattigkultur som tar sig sociala uttryck i exempelvis missbruk och våld. Därtill skapas en mentalitet som kännetecknas av att leva i nuet, en oförmåga att planera sitt liv. Fattigkulturen förs vidare till nästa generation och resultatet blir en negativ spiral som är omöjlig att bryta sig ur.

En term som knutits hårt till underklass är »bidragsberoende«. Metaforen »beroende« för tankarna till missbruk, lathet och passivitet och är därför mer laddad än det mer neutrala »bidragstagare« (Mattsson 2004). En forskare som betonat »bidragsberoendets« negativa roll och att det går i arv är Charles Murray. Han har bland annat pläderat för ett slopande av alla bidrag med motiveringen att Lyndon Johnsons *War on poverty* endast ledde till att den amerikanska befolkningen förlorade motivationen att arbeta (Murray 1994) samt betonat intelligensnivåns roll i samhällets stratifiering (Herrnstein & Murray 1994)⁴. Char-

3 I min masteruppsats *Utanförskapandet* (Davidsson, 2009) går jag igenom dessa begrepp grundligare samt även begreppet marginalisering. Uppsatsen innehåller dessutom en klart större empirisk del där jag även analyserade hur utanförskap formulerats som ett socialt problem.

4 Charles Murrays *Losing Ground* gavs för första gången ut 1984 och utgåvan från 1994 jag refererar till är en jubileumsutgåva. Underklasses-teorin, och inte minst Murrays böcker, har kritiserats för att vara vetenskapligt tvivelaktiga. För intressant läsning kring detta hänvisar jag till William J. Wilson (1987) och Jacoby & Glauberman (red.) (1995).

les Murrays böcker är enligt David Byrne (2005) en av orsakerna till att en underklassdiskussion återvunnit mark i en nyliberalt influerad europeisk socialpolitik, som utmärks av diskurser som på moraliska grunder kategoriserar individer i den samhälleliga periferin. Men även den neokonservativa begreppsapparaten, med Lawrence Mead som ledande teoretiker, präglas enligt Byrne av tankar om de fattigas ovilja att ta lågavlönade och obehagliga arbeten. Detta skapar en negativ spiral där de fattiga aldrig lyckas få någon arbetslivserfarenhet, vilket i sin tur skulle leda till apati och uppgivenhet. Det blir då socialpolitikens roll att skapa incitament, med både piska och morot, för de fattiga att välja arbete framför »bidragsberoende«. *From welfare into work* har blivit den slogan som framför allt i USA fått ett stort socialpolitiskt genomslag och Byrne menar att individen har fått ta ansvar för sin egen exkludering. Detta har legitimerat en socialpolitik i västvärldens industrialiserade länder som gjort att rätten till bidrag har beskurits samtidigt som politiska åtgärder som syftar till att få in människor i arbete fått företräde. Sonia Martin (2004) urskiljer att utnyttjandet av välfärdssystemen är en central komponent i konstruktionen av en underklassdiskurs. Hemlösa, unga, svarta, »bidragsberoende«, missbrukare, kriminella och arbetslösa är några av de karakteristika som allmänt fästs på individerna i »underklassen«.

Social Exclusion

Termen *exclusion sociale* uppkom i 1970-talets socialpolitiska terminologi i Frankrike

för att under 1980-talet spridas till EU via Fattigdomsprogrammen. Begreppet togs sedan över av en rad av de dåvarande medlemsländerna och har idag institutionaliserats främst av New Labour i den brittiska socialpolitiken (Levitas 2005). Under 1990-talet kom både konservativa och socialdemokratiska regeringar över hela Europa att betona vikten av social inkludering (Hörnqvist 2008). Begreppet *social exclusion* kan sägas rymma en multidimensionell syn på sociala olägenheter där förhållandet mellan en inkluderad majoritet och en exkluderad minoritet uttrycks. Vissa vill hävda att termen innehåller en normativ sida som konstituerar vad det innebär att vara en fullvärdig medlem i samhället (Koller & Davidson 2008). *Social exclusion* kan också definieras som ett beskuret medborgarskap (Schierup 2003) och har i en svensk kontext kopplats till segregation (Edgren-Schori 2000).

En distinktion mellan en svag och stark begrepps användning av *social exclusion* har etablerats, där den svaga fokuserar på att förändra de exkluderades dåliga karaktärsdrag för att förbättra deras chanser i samhället. Den starka versionen betonar även rollen hos dem som exkluderar och lägger vikt vid att utjämna maktbalansen i ett exkluderande samhälle (Byrne 2005). I New Labours retorik används *social exclusion* närmast uteslutande som ett substantiv; en exkludering som *är*. Nominaliseringen *exclusion* är långt vanligare än verbet *exclude*. Det är konsekvensen av, snarare än processen, *social exclusion* som dominerar diskursen (Fairclough 2000). Sålunda finns det ingen plats för agentskap, vare sig hos de exkluderade eller hos de som skulle ha exkluderat dem.

Veronika Koller och Paul Davidson (2008) menar, i en kritisk diskursanalys av hur New Labours använt begreppet, att *social exclusion* genom en rumslig metafor konstruerar samhället som en avgränsad domän som man antingen kan befinna sig inne i eller utanför. De som befinner sig inne blir positivt konnoterade och de exkluderade konstrueras som problematiska. Diskursen har en ideologisk prägel som osynliggör ojämlikheter och undertrycker eventuella konflikter bland »de inkluderade«. Det normaliserade innanförskapet (*inclusion*) blir slutmålet för den politiska ambitionen. Rumsliga metaforer såsom innanför och utanför kan likställas med primära bilder av att vara fysiskt innanför eller utanför avgränsade platser som erbjuder värme och skydd. Detta leder enligt Koller & Davidson till positiva eller negativa konnotationer hos mottagaren av texten som också får sin prägel genom militäriska metaforer. En vi-och-dem-dimension är inbakad i begreppet, där de exkluderade är en minoritet, placerad i samhällets bottenskikt och separerad från majoriteten på basis av materiell fattigdom och kulturell olikhet. I den brittiska politiska debatten har arbete artikulerats som biljetten till *inclusion*, både som en garant för ekonomisk trygghet, men också som vägen till självrespekt, oberoende och möjligheten till utveckling, medan de exkluderade beskrivs som »fångade i en beroendeställning« (Fairclough 2000 s. 57 förf. översättning).

Social exclusion översätts ofta med »social exkludering« och »social uteslutning« i svenska sammanhang (Schierup 2003; Edgren-Schori 2000; Svedberg 1998),

men även »marginalisering«, »utanförskap« och »social utestängning« förekommer (Rönneling 2004). Värt att notera är hur termen översatts till svenska i de nationella handlingsplaner för inkludering som EU:s medlemsländer ålagts att utveckla. I den första, skriven av den då sittande socialdemokratiska regeringen (Social- och hälsovårdsministeriet 2001a-b) användes översättningen social utslagning genomgående. År 2008 lanserade den borgerliga regeringen den senaste handlingsplanen och i den översätts *social exclusion* vid ett flertal tillfällen rakt till »utanförskap« (jfr. Social- och hälsovårdsministeriet 2008a s. 6, 2008b s. 6).

Metodologi

Diskursanalytisk forskning utgår i regel från frågeställningar som ifrågasätter givna antaganden och försanthållanden om etablerade kategoriseringar och rent generellt brukar diskurs definieras som ett bestämt sätt att tala om och förstå världen (Winther Jørgensen & Phillips 2000). I fokus för diskursanalytiska studier står vanligtvis språkliga utsagor som antas följa en viss struktur där olika mönster kan urskiljas inom specifika sociala domäner. Sociala förhållanden görs i forskningen synliga i språket eftersom det är i våra utsagor som kategoriseringar skapas. Kategorier ligger i sin tur till grund för vilka samhällseliga institutioner och interventioner som anses vara nödvändiga i en given tid eller plats. Diskurser upprättas som sanningar som syftar till kontroll och utestängning och organiseras enligt vissa processer vars

funktion är att bemästra slumpmässigheten i utsagorna (Foucault 1993). Som analysmetod i studien har jag använt mig av en syntes av två besläktade, men ändå ontologiskt åtskilda angreppssätt inom den diskursanalytiska teoribildningen. Jag har plockat delar av Ernesto Laclaus och Chantal Mouffes (1985/2008) diskursteori respektive Norman Faircloughs (1992; 2000; 2003) kritiska diskursanalys. Min syntes kompletteras dessutom med ett användande av begreppet binära oppositioner.

Ur diskursteorin har jag valt att använda mig av två begrepp för att synliggöra hur en diskurs struktureras: *nodalpunkter* är kärnbegreppen som skapar och bibehåller diskursens identitet i en tillfällig fixering och *ekvivalenskedja* som är den process som skapar mening i diskursen genom att sammanlänka olika ord eller begrepp som i den givna artikulationen tycks uttrycka en viss likhet eller höra samman (Winther Jørgensen & Phillips 2000; Torfing 1999). I den nämnda underklassdiskursen ges exempelvis begreppet underklass mening genom att nodalpunkter som fattigdom och »bidragsberoende» genom ett upprepat artikulerande ekvivaleras med våld, missbruk och svarta människor. Alla dessa begrepp, som redan i sig bär på en betydelse, samlas under paraplybegreppet »underklass».

Enligt Laclau och Mouffe (1985/2008; 1990) är en diskurs en temporär fixering av betydelse inom en bestämd domän, exempelvis den parlamentariska demokratin. Betydelsen konstrueras och förhandlas ständigt och politik kännetecknas av en ständigt föränderlig uppdelning av »vi» och »dem» snarare än av stabila kategoriseringar det råder konsensus kring

(Bergström & Boréus 2000). Med politik avser Laclau och Mouffe en strävan efter att forma samhället på bestämda sätt, det vill säga en bemödan om att bemästra diskursens föränderlighet och få den att framstå som naturlig och sann. Den politiska kampen, eller *antagonismen*, som ständigt pågår för att uppnå en tillfällig objektivitet sker med hjälp av så kallade *hegemoniska interventioner* (Winther Jørgensen & Phillips 2000). Den antagonistiska kampen om att hegemonisera⁵ betydelse är konstitutiv för diskursproduktionen och pekar på att »objektiva» betydelser aldrig är nödvändiga eller helt avslutade. Betoningen på antagonism gör diskursteorin särskilt tillämpbar för en analys av den politiska debatten som är polemisk i sin art.

Orden som knyts ihop i diskursen är tomma i sig, men tillskrivs betydelse genom att de genom hegemoniska interventioner ges olika positioner inom diskursen och individer och grupper tillgodogör sig de identiteter som olika diskurser erbjuder. Nodalpunkterna fångas upp av olika diskurser och genom att ekvivaleras med andra betydelser framtonar så genom en diskursiv representation en erbjuden relationell iden-

5 Hegemoni är ett portalbegrepp inom diskursteorin och Laclau och Mouffes användning av begreppet är influerat av den italienske filosofen Antonio Gramsci. Generellt kan hegemoni beskrivas vara den för tillfället dominerande ideologin i ett givet samhälle. Inom diskursteorin förklaras hegemoni som »åstadkommandet av ett moraliskt, intellektuellt och politiskt ledarskap genom utvidgandet av en diskurs som tillfälligt fixerar en betydelse kring nodalpunkter» (Torfing 1999 s.302, förf. översättning).

titet. I underklassdiskursen konstrueras exempelvis en identitet genom att vissa karakteristika likställs med en viss position i samhällskroppen. Att vara fattig och svart ekvivaleras mer eller mindre direkt till att vara potentiellt våldsam. Denna process innebär att alternativa identiteter utesluts ur diskursen (Winther Jørgensen & Phillips 2000).

Ur den kritiska diskursanalysen har jag använt mig av följande begrepp från teorins textanalytiska dimension: *modalitet* som rör graden av visshet och instämmande som texten kommunicerar till läsaren. Graden av modalitet reglerar utsagans nödvändighet och objektivitet. En författares, eller talares, grad av affinitet spelar en stor roll i formandet av mottagarens identitet, inte minst om den som producerar texten är en person eller instans i en hög samhällsställning som i sin roll förutsätts ha en viss expertis (Fairclough 2003). Om någon exempelvis skulle säga att »arbetslösheten i Sverige är hög« är det en mening med en stark modalitet, men om någon skulle säga att »det finns viss statistik som pekar på att arbetslösheten i Sverige är relativt hög« kommunicerar detta en lägre grad av instämmande. Subjektiv modalitet syns i meningar som »jag anser att...«, medan objektiv modalitet tar sig uttryck i meningar som »det är på detta vis«, det vill säga en mer universell prägel där det är oklart vems perspektiv som uttalas. Den objektiva modaliteten är i regel kopplad till någon form av maktställning (Fairclough 1992; 2003). *Transitivitet* belyser hur händelser och processer (verb) binds samman med olika objekt och subjekt och undersöks för att utröna huruvida agenskap, kausa-

litet och ansvar görs explicita eller döljs i utsagor. I en passiv sats är agenten antingen passiv eller frånvarande. När ett verb eller ett adjektiv i en sats omvandlas till ett substantiv kallas det *nominalisering*, vilket i sin tur leder till generalisering och abstraktion. En allvarlig konsekvens kan vara att processer, agenskap och ansvar på så sätt döljs (Fairclough 2003). I den kritiska diskursanalysen studeras *metaforer* för att belysa bakomliggande avsikter eller oavsedda associationer inom en diskurs.

Binära oppositioner eller motsatspar identifieras för att analysera den mening som skapas i texter ur en rigid tvådelad struktur som osynliggör gråzoner. Enligt Stuart Hall (1997) är en av polerna nästan alltid dominant varför binära poler ofta avslöjar en maktrelation.

Fairclough (1992) menar att hans modell påvisar hur diskurserna bidrar till att konstituera sociala identiteter, men en mer problematiserande bild av subjektet saknas hos Fairclough. Däremot går diskursteorin på djupet avseende danandet av identiteten som en konsekvens av de diskursiva praktiker som artikuleras. Laclau och Mouffe lägger i sin tur inte fokus på det rent lingvistiska, men då min diskursanalytiska läsning kommer att fokusera på citat och texter ansåg jag att en syntes av de två teorierna lämpar sig väl på min studie.

Undersökningen

Den diskurs som jag analyserat i min studie och som jag kommer att benämna som diskursen om utanförskap är mer avgränsat en *diskurs om utanförskap i den riksdagspoli-*

tiska debatten mellan 2003 och 2006. Riksdagskammaren är naturligtvis den kanske mest uppenbara arenan för den diskursiva kampen om att vinna hegemoni över specifika begrepp. En sökning på »utanförskap« i sökmotorn på Riksdagens hemsida gav den 1 september 2008 287 träffar, det vill säga antal dokument där begreppet förekom. Dessa var utspridda på dokumenttyperna: *propositioner; motioner; skrivelser; betänkande och kammarens protokoll.*

De tidigaste träffarna i sökningen var från 1990 och de senaste var från det datum då jag gjorde sökningen. Jag gick igenom dessa dokument i kronologisk ordning och använde en sökfunktion för att hitta de ställen i dokumenten där »utanförskap« nämndes. Många citat kom från samma motioner eller debatter och många gånger återkom exakt samma formuleringar i flera motioner som senare också uttalades i debatter. Mitt primära empiriska material består uteslutande av citat. I min insamling, som var en totalundersökning inom de ramar jag satt, tog jag ingen hänsyn till partipolitisk färg, men den klara majoriteten av de citat jag samlade in uttalades av borgerliga företrädare, även om det inte helt saknades citat som behandlade begreppet utanförskap från det socialistiska blocket.

I texten sökte jag efter begrepp som återkom ofta och som bar på en, eller flera, redan definierade betydelser. Dessa urskilde jag som diskursens nodalpunkter. *Bidragsberoende* var den första, den andra var *invandrare* och den tredje och sista nodalpunkten var *kriminalitet*, samt synonymmer till detta begrepp. De tre begreppen tjänar som utgångspunkt för min tematiska uppdelning. Temana skall inte ses som syl-

vasst avgränsade sinsemellan eftersom alla teman samverkar till diskursen om utanförskap.

Bidragsberoende och utanförskap

Det vanligaste retoriska greppet i den politiska debatten var att kontrastera bidrag mot arbete. »Bidragsberoende« konstruerades som den negativa polen i motsats till den positiva polen arbete genom upprepade hegemoniska interventioner från det borgerliga blocket. I oktober 2003 lade Folkpartiet fram en motion vars titel *Jobb istället för bidrag – den liberala vägen till integration* för tankarna till *from welfare into work*. I motionen kan man läsa:

Absolut avgörande för att nå makten över sin egen vardag är givetvis arbete. Att kunna försörja sig själv och sina nära med det egna arbetet ger självrespekt. Ett aktivt arbetsliv är nyckeln för lyckad integration i hela samhällslivet. Permanent arbetslöshet är lika med permanent utanförskap. (Motion 2003/04:Sf326 av Lars Leijonborg m.fl. [fp])

Ekivalensen mellan »utanförskap« och arbetslöshet görs tydlig med en stark objektiv modalitet som tar sig uttryck i ord som »absolut« och »givetvis«. Inga agenter nämns i den sista meningen, i stället likställer författarna två tillstånd med varandra. Att vara utan arbete är detsamma som att befinna sig i »utanförskap«, med andra ord är »utanförskap« och arbete binära oppositioner. I de två första meningarna skri-

ver författarna även mellan raderna att utan arbete har man varken »makt över sin vardag« eller »självrespekt«. De drar en linje mellan utanför och innanför med hjälp av en hänvisning till arbete, men därutöver slår de fast att arbetet i sig för med sig »makt« och »självrespekt«. I motionen *Egenmakt och arbete – den liberala vägen till integration* betonar Folkpartiet agentskapet och ansvaret hos de individer som befinner sig i »utanförskapet«:

Utanförskapet kan inte brytas utifrån. Det är bara inifrån, när de berörda själva tar saken i egna händer, som någonting positivt kan hända. Och utan arbete finns det ingen väg ut ur utanförskapet. Det är den liberala vägen för att bryta utanförskapet och göra Sverige helt igen. (Motion 2004/05:Sf288 av Lars Leijonborg m.fl. [fp])

Användandet av »utanförskap« sänder ut en föreställning om att vara rumsligt placerad utanför en avgränsad plats. Inte i utkanten, inte i marginalen, inte i periferin, men *utanför*. Detta är ingenting som generellt betraktas som en önskvärd position. Inom »utanförskapet« kan inget positivt ske om inte de som befinner sig där gör någonting åt saken. Denna uppdelning i innanför och utanför görs också tydlig i citatets sista mening. En bild av ett delat och träsigt Sverige får konturer, men samtidigt vill författarna visa att dessa två delar kan bli en genom arbete. Arbetet anges med total säkerhet som »vägen« (ännu en rumslig metafor) från det negativa »utanförskapet« till det positiva innanförskapet. Själva arbetet, som då blivit den viktigaste faktorn för ett eventuellt innanförskap, problematisere-

ras sällan vilket är påtagligt i Folkpartiets motion följande år, *Egenmakt, arbete och jämlikhet – liberal integrationspolitik*:

Bidragsberoendet är det värsta gisslet för dem som lever i ett utanförskap. Den som är vuxen och frisk har ansvaret för sin egen och sin familjs försörjning. Det gäller svenskar och det gäller invandrare. Också låglönejobb är bättre än bidragsberoende. Den allmänna förändring av politiken som krävs för att skapa nya arbeten är självklart den huvudsakliga lösningen för utanförskapets problem. (Motion 2005/06:Sf383 av Lars Leijonborg m.fl. [fp])

Citatet utmärks av en hög grad av instämmande, men författarna artikulerar inte vem som skall stå för de nya arbetena eller hur dessa skall tillkomma. Arbete, oavsett lön, villkor eller art, är i citatet avgjort bättre än att ta emot bidrag. Med metaforen »gisslet« konnoteras »bidragsberoende« negativt och tycks i citatets första mening likställas med »utanförskap«. Att man »lever i ett utanförskap« förstärker bilden av begreppet som en rumsligt avgränsad plats. Socialutskottet presenterade i april år 2004 ett betänkande där »bidragsberoende« och »utanförskap« ekvivaleras fortlöpande:

Socialbidraget, som från början var avsett som en tillfällig hjälp, har för många blivit en permanent inkomstkälla som låser in barn och familjer i bidragsberoende och utanförskap. 180 000 barn beräknas växa upp i socialbidragsberoende familjer. (Betänkande 2003/04:SOU9)

Med metaforen »låser in« ger författarna

»socialbidraget« en aktörsroll i citatet. De barn och familjer som Socialutskottet refererar till framstår som passiva och utan handlingsförmåga. Metaforen »låser in« för tankarna till fängelse och en hopplös, ofri situation utan utvägar och agentskap. Vidare skriver de:

Barn och ungdomar som växer upp i en miljö där ingen omkring dem lever på sitt eget arbete löper också stor risk att ärva det sociala utanförskapet från sin omgivning. (ibid.)

Här betonar betänkandets författare, med stark objektiv modalitet, »utanförskapets« ärftlighet. Barnen reduceras till individer utan agens som inte själva kan vara med och påverka sin framtid. I en debatt den 23 november 2006 som belyser den antagonistiska terräng som diskursen utspelade sig i sade Anders Borg apropå den arbetsmarknadspolitik som förts av den nyss bortröstade regeringen:

Man har lagt margineffekt på margineffekt och skapat tröskeeffekter som gör att huvuddelen av dem som är sjukskrivna eller arbetslösa har mycket liten nytta av att återgå i arbete. Det är system som långsiktigt låser fast människor i utanförskap. (Protokoll 2006/07:26)

Borg målar upp arbetslösheten som ett rationellt val för individen. Även om han använder sig av en metafor om att systemet låser fast människor i »utanförskap« säger han i meningen före att de inte har någon nytta att återgå i arbete. Passivitet och »utanförskap« ekvivaleras i en kritik av de

traditionella välfärdssystemen, som tvingar människor till detta »utanförskap«. Arbete definierades inte enbart som en strikt ekonomisk faktor för att »bryta utanförskapet«, utan också som något som medförde en god självkänsla i kontrast till den passivitet och ansvarslöshet som utmärkte »utanförskapet«. Moderaten Tobias Billström sade i en riksdagsdebatt den 28 januari 2005:

Men dessa åtgärder är utan undantag beroende av en övergripande strategi. Det är att öppna den svenska arbetsmarknaden och föra människor in från utanförskapets kyla till en värdighet som ett riktigt hederligt arbete ger oss alla. (Protokoll 2004/05:66)

Billström gör, genom metaforen »utanförskapets kyla«, ekvivalensen mellan »utanförskap« och arbetslöshet tydlig. Ett ord som kyla är i detta sammanhang knappast något positivt och för tankarna till att vara fysiskt utanför en plats där värme kan erbjudas, vilket är genom »ett hederligt arbete« – vad det nu är – som i sin tur ger »värdighet« till »oss alla«. Genom att ställa bidrag mot en »hederlig« försörjning gör Billström akten att ta emot bidrag till något skamligt eller ohederligt.

Invandrare och utanförskap

I debatten ekvivalerades invandrare med arbetslöshet och »utanförskap«. Konsekvensen av denna hegemoniska intervention blev en offerbild av den utsatte och agentlöse invandraren som »fastnar« i bidrag. I en tidigare refererad motion från Folkpartiet skriver författarna:

Många nyanlända flyktingar och invandrare som kommer till vårt land får inte möjlighet att arbeta och utbilda sig medan de väntar på uppehållstillstånd. De fastnar redan från början i bidragsberoende och utanförskap. (Motion 2003/04:Sf326 av Lars Leijonborg m.fl. [fp])

Med stark objektiv modalitet slår de fast att många invandrare »fastnar [...] i utanförskap«. Passiviteten och offerrollen hos dessa är vad de i huvudsak artikulerar. Det är som om det vore bidragets fel att de inte får arbete. I en riksdagsdebatt den 17 mars år 2004 fullföljde moderaten Per Westerberg resonemanget:

Vi måste konstatera att det finns en brist på integration i det svenska samhället. Det är brist på delaktighet för många av de invandrade grupperna. Det har skapats problem i synnerhet i en del av storstadsområdena. Det är problemområden där relativt hög kriminalitet, hög arbetslöshet, bidragsberoende och dessutom ganska stort utanförskap har varit kännetecken. (Protokoll 2003/04:84)

I den sista meningen gör Westerberg jobbet åt mig genom att med stark objektiv modalitet etablera ekvivalenskedjan mellan kriminalitet-arbetslöshet-bidragsberoende-utanförskap kopplat till »de invandrade grupperna« i citatets inledning. I motionen *Sverige kan*, framlagd av Folkpartiet, återfinns en mening som behandlar »den dåliga svenska arbetsmarknaden«:

En del, framför allt unga och invandrare, får aldrig in en fot och sjunker ned i utanförskap

och håglöshet. (Motion 2005/06:Fi241 av Lars Leijonborg m.fl. [fp])

Metaforen »sjunka ned« behöver i sig inte vara något negativt, men att sjunka ned i håglöshet är inte roligt. Att sjunka ned betyder att man distanseras och kanske även isoleras och vägen tillbaka blir längre och jobbigare. Det är en vertikal metafor som inte riktigt står i samklang med hur »utanförskap« annars konstrueras som horisontellt »utanför« någon form av innanförskap. I debatten konstruerades invandrare och »infödda« som två homogena grupper som inte sällan utgjorde ett binärt motsatspar. I Folkpartiets motion *Egenmakt, arbete och jämlikhet* lades en stor vikt vid invandrare i »utanförskap«:

Utanförskapet kan bli ännu djupare när det kombineras med invandringen och existensen av betydande kulturskillnader mellan dem som lever i utanförskap och majoritetsbefolkningen. Då kan en situation uppstå i vilken de grupper som lever i utanförskap inte ens förstår hur dessa centrala samhällsarenor fungerar och inte heller den uppsättning av värderingar och kulturella referenspunkter som ger dessa arenor deras sammanbindande kulturella kitt. Detta är vad vi kan kalla djupt utanförskap och det skiljer på ett markant sätt den situation i vilken invandrade grupper kan befinna sig gentemot infödda grupper som också drabbas av utslagning och utanförskap. (Motion 2005/06:Sf383 av Lars Leijonborg m.fl. [fp])

I citatets första mening artikulerar motionens författare en metafor som kom att

bli en del i diskursen, nämligen »det djupa utanförskapet«. Med hjälp av metaforen »djup«, som kan kopplas till den tidigare citerade meningen där det talades om att »sjunka ned i utanförskap«, görs en gradskillnad. Som en katalysator för »det djupa utanförskapet« nämner författarna »betydande kulturskillnader«, men vi får aldrig reda på vilka kulturskillnader dessa är eller varför de spelar en så viktig roll i sammanhanget. Därefter berövar författarna individerna agentskap i »det djupa utanförskapet« då de förutsätter att dessa »inte ens förstår« hur samhället fungerar. Författarna konstruerar olikhet genom att teckna en motsättning mellan »invandrade grupper« och »infödda grupper« som bärare av olika »värderingar och kulturella referenspunkter«. Invandrare och infödda blir binära poler. Författarna ekvivalerar invandrare med *det djupa* »utanförskapet« och ytterligare olikhet konstrueras mellan invandraren och den infödde. Inte ens i »utanförskapet« är vi tydligen alla lika. Det är också värt att beakta att författarna inte gör någon urskillning mellan olika invandrade respektive »infödda grupper«. Att vara född i Sverige förutsätts innebära att man automatiskt delar samma värderingar och kulturella referenspunkter. I motionen fortsätter utläggningen om »det djupa utanförskapet«:

En stor invandring, som den vi har haft i Sverige, från regioner och länder vars kultur inte har mycket gemensamt med mottagarlandets kultur skapar en naturlig grogrund för ett djupt utanförskap om en stor del av nykomlingarna hamnar i en situation av fattigdom och socioekonomiskt

utanförskap. Då kan ursprungskulturen utvecklas till en skyddande sköld eller ett aggressivt vapen för att hantera en situation som är både kränkande och destruktiv. Då får vi en kombination av etnisk-kulturellt arv och socioekonomisk utsatthet som kan ge upphov till mycket särpräglade former av utanförskapskultur, som i allt väsentligt definieras som en antikultur eftersom dess dynamiska kärna är den konflikt som uppstår med det nya samhället som avvisar och kränker nykomlingarna. (ibid.)

Författarna fortsätter att konstruera olikhet i motionen på basis av implikationen att kulturer (både den svenska och ursprungskulturen) är homogena och går att härleda till länder och regioner, där alla dess invånare förutsätts dela denna kultur varför det uppstår en krock när olika kulturer möts. Om denna olikhet dessutom kombineras med »fattigdom och socioekonomiskt utanförskap« skapas enligt författarna ett »djupt utanförskap«. Den första meningens modalitet visar på en hög grad av objektivet instämmande vilket förstärks genom användandet av ordet »naturligt«. Den andra meningen kännetecknas av en svagare modalitet, men författarna fyller den i stället med mening med hjälp av två militäriska metaforer som för tankarna till krig: ursprungskulturen som »en skyddande sköld« eller »ett aggressivt vapen«. Vi mot dem-konstruktionen tydliggörs när »det djupa utanförskapet« sägs kännetecknas av en särpräglad »utanförskapskultur«, en antikultur. Ordledet *kultur* används för övrigt enbart när invandrades »utanförskap« beskrivs. Ordet kultur tycks i diskursen exotiserats till att företrädesvis handla

om människor födda utanför Sverige. Jag skall redovisa ännu ett citat från motionen där författarna beskriver »utanförskapets kultur«:

Det är denna motståndets och utanförskapets kultur som vi ser växa i många av våra fattiga förorter, inte minst bland utanförskapets barn, dessa ungdomar som är födda i Sverige men som inte kan älska eller älskas av sitt land, dessa »utlänningar« födda i Sverige som på egen hand tar revansch på det samhälle i vilket varken de eller deras föräldrar har fått en värdig plats. Deras öde kommer i mångt och mycket att bli Sveriges öde, för de är många och deras förtvivlade vrede går inte att ta miste på. (ibid.)

Ett intressant uttryck är »utanförskapets barn«. Strikt sett hävdar författarna »utanförskapets« förmåga att gå i arv (och samtidigt försvåras). Författarna gör »utanförskap« till ett subjekt med fortplantningsförmåga. Än en gång konstruerar motionens författare också olikhet där »det djupa utanförskapet« berövar individer förmågan att älska eller älskas av det svenska samhället. Författarna konstruerar Sverige som ett subjekt som tillskrivs en förmåga att känna och älska. I den första meningen skriver författarna att det är »vi« som betraktar »utanförskapets kultur«. I resten av citatet är det »deras föräldrar«, »deras öde«, »deras förtvivlade vrede« och så vidare.

Kriminalitet och utanförskap

En skillnad gentemot de redan nämnda nodalpunkterna är att kriminalitet kon-

struerades som en *konsekvens* av, snarare än *orsak* till, »utanförskap«. I debatten talades det en hel del om »utanförskapsområdet«, det vill säga områden där »utanförskapet« var mer utbrett än på andra ställen i landet. Folkpartiets motion *Egenmakt och arbete* inleds med följande stycke:

Den 19 augusti 2004 marscherade ca 700 Rosengårdsbor mot våldet och otryggheten i området. 583 fönsterrutor på Rosengårdsskolan hade nyligen krossats på en enda natt och några veckor innan hade Sedat Haxhiu knivdödats när han försökte stoppa ett bråk. Dessa händelser var tyvärr varken de första eller de sista som vittnar om utanförskapets destruktiva grepp. (Motion 2004/05:Sf288 av Lars Leijonborg m.fl. [fp])

Författarna ekvivalerar våld, otrygghet och död med »utanförskapets destruktiva grepp«. Genom att använda metaforen »grepp« kommunicerar författarna »utanförskapets« kraft och styrka att påverka de som sägs beröras av det. Att vara i någons eller någots grepp för tankarna till något negativt och avsaknad av handlingsförmåga. Kausaliteten mellan »utanförskap« och de tragiska händelserna i inledningen av citatet är inte detaljerat beskriven. Motionen fortsätter med ett citat där författarna understryker den otrygghet som kommit ur »utanförskapet«:

Vi har en allvarlig otrygghetskris i utanförskapets Sverige som bara kan lösas genom att de berörda själva i nära samarbete med polisen tar sig an uppgiften att återskapa en trygg miljö. För det behövs betydande polisiära insatser och det förutsätter fler poliser.

Det är vad förorternas hederliga invånare ropar efter. (ibid.)

Författarna naturaliserar otrygghetskrisen i den första meningen genom att artikulera den med stark objektiv modalitet. Däremot skänker författarna de berörda ett visst agentskap då de förväntas lösa denna kris tillsammans med polisen. De uttrycker dock inte hur detta samarbete skall gå till och nämner inte heller hur den trygga miljö som skall återskapas en gång i tiden såg ut. I sista meningen gör författarna en moraliserande urskillning. De beskriver förorten genom en binär opposition, som bestående av hederliga och ohederliga invånare. Vad som utmärker dessa och vilka som tillhör respektive grupp framgår inte. Folkpartiet lade i november 2005 fram ytterligare en motion, *Folkpartiets krisprogram för att förebygga upplopp i Sverige*, där man blickar ut mot Europa:

Vi känner en oro för att utanförskapet är lika djupt i vissa svenska förorter som i de franska. Arbetslösheten och bidragsberoendet skapar en frustration som i sämsta fall kan ta sig våldsamma uttryck även i Sverige. (Motion 2005/06:fp1265 av Lars Leijonborg m.fl. [fp])

Författarna uttrycker en oro över att våldsamheter kan utvecklas från den frustration som skapas ur arbetslöshet och »bidragsberoende«. Författarna preciserar aldrig grunderna för att jämföra Sverige och Frankrike och de redogör inte heller för hur ekivalensen mellan bidragsberoende-frustration-våldsamheter ser ut i detalj. Metaforen »djup« återkommer när det är

förorterna som författarna talar om och »det djupa utanförskapet« kopplas till våld och implicit till fientliga attacker. Många gånger användes metaforer som »grogrund« och »drivhus« för att visa på hur »utanförskap« genererade våld och kriminalitet. I en motion framlagd av Moderaterna i januari 2004 konstruerar motionens författare med klassisk problemretorik en ekvivalensskedja där de kopplar ihop »utanförskap« med brottslighet (samt arbetslöshet och invandring):

Förekomsten av diskriminering försvårar för många personer med utländsk bakgrund. Problemen hänger samman. Ur utanförskap, arbetslöshet eller kunskapsbrist kommer uppgivenhet och grogrund för brottslighet skapas. Det är inte ett invandrarproblem, utan ett socialt och rättsligt problem. (Motion 2003/04:Sf18) av Per Westerberg m.fl. [m])

Citatet kännetecknas av en stark objektiv modalitet där författarna artikulera att en grogrund för brottslighet utan tvekan kommer att skapas ur »utanförskap«. Hur detta går till i detalj får vi inte reda på. Folkpartisten Ana Maria Narti sade i en riksdagsdebatt den 7 juni 2005:

Vi är helt överens om att utanförskap skapar grogrund för hat. Missnöje kan lätt manipuleras i hat och kanaliseras så att det blir våld. Vi måste jobba på bred front för att stoppa utanförskapet. (Protokoll 2004/05:134)

Narti använder metaforen »grogrund« för att påstå att »vi« är överens om att »utan-

förskap« leder till »hat«. Ordvalet antyder att konsensus råder kring denna ekvation. I slutet av citatet syns en klassisk problemretorik: en »bred front« krävs för att »stoppa utanförskapet«. Den militäriska metaforen »front« för tankarna till slagfält och krig där slaget tycks stå mellan »vi« och det nominaliserade »utanförskapet«. Socialdemokraterna hängde också på i debatten:

Barnen och ungdomarna är vår framtid och det är oerhört viktigt att de får en så bra uppväxt som möjligt, så att de blir goda och ansvarstagande samhällsmedborgare och vuxna. Därför är det av största vikt att kraftfulla insatser nu görs för att bryta den segregation, normlöshet och utanförskap som finns. Annars kommer ungdomars utveckling i kriminalitet och främlingsfientlighet att öka lavinartat. (Motion 2004/05:So571 av Marianne Carlström m.fl. [s])

I citatet, som för tankarna till underklassdiskursens »negativa spiral«, artikuleras även främlingsfientlighet som en konsekvens av »utanförskap« och med en metafor som »lavinartat« betonas allvaret i situationen. Att tala om »goda och ansvarstagande vuxna« är en moraliserande retorik som implicerar den binära motsatsen onda och ansvarslösa unga. Detta citat är naturligtvis också intressant av den anledningen att det visar att begreppet utanförskap inte utslutande användes av den politiska högern. Diskursen tycks vid denna tidpunkt snarast vara så fixerad att till och med det parti som av allianspartierna ansågs vara ansvariga för dess existens börjar använda sig av det. Motionen fortsätter att med en

nästan religiös prägel understryka hur alarmerande situationen med kriminalitet som konsekvens av »utanförskap« är:

Alla goda krafter i samhället måste samverka för att förhindra att segregation, normlöshet och utanförskap skapar gäng och ungdomskriminalitet. (ibid.)

Även här betonar författarna »utanförskaps« konsekvenser och sätter likhetstecken mellan att inneha en samhällsposition och agera på ett specifikt sätt. Det är för övrigt också intressant att författarna inte skriver att »utanförskap« skall förhindras, utan att det snarare är konsekvenserna av »utanförskap« som skall förhindras. »Goda krafter« förutsätter den binära oppositionen onda krafter, som alltså ekvivaleras med »segregation, normlöshet och utanförskap«. Att tala om gott och ont i absoluta termer är en i högsta grad moraliserande uppdelning.

Sammanfattning och slutsatser

Mellan 2003 och 2006 fick begreppet utanförskap ett starkt fäste i den politiska debatten. Den borgerliga oppositionen fixerade genom upprepade hegemoniska interventioner det tidigare relativt marginellt använda begreppet »utanförskap« som betecknande ett negativt tillstånd som uppstått på grund av den socialdemokratiska regeringens förda politik.

Utifrån min analys påminner diskursen om utanförskap i många avseenden om underklassbegreppet. Precis som hos dem som sagts utgöra underklassen har en rad

negativa karakteristiska fästs vid dem som sagts befinna sig i »utanförskap«. Missbruk, våldsamma tendenser, passivitet, att problemet går i arv och inte minst »bidragsberoende« är begrepp och kännetecken som kopplas till både underklassbegreppet och diskursen om utanförskap. Kopplingarna till invandring samt lösningen på problemet, *from welfare into work* och underkännandet av den traditionella välfärdsstaten är också gemensamma punkter.

Diskursen om utanförskap påminner dessutom om den svaga varianten av *social exclusion*. Precis som *social exclusion* konstrueras »utanförskap« som ett avgränsat rum med negativa konnotationer. Båda begreppen konstrueras kring en föreställning av vi och dem som skils åt av materiell och kulturell olikhet. I likhet med »utanförskap« är *social exclusion* en nominalisering som i debatten beskriver ett tillstånd och döljer processen som skapat det. I diskursen om utanförskap problematiseras heller aldrig »innanförskapet«, begreppet finns inte ens med i debatten (till skillnad från *inclusion*). Slutligen finns här också tydliga likheter i betoningen på arbete som lösningen på det definierade problemet. I båda diskurserna ställs arbete och »bidragsberoende« mot varandra som binära oppositioner. Arbete konstrueras som vägen till självrespekt och makt över vardagen, medan arbetslösheten leder till passivitet och beroende.

Diskursen om utanförskap är således inte unik, vare sig begränsad till Sverige eller till nuvarande tidsepok. Där underklass är en vanlig term i USA och *social exclusion* i Storbritannien, tycks »utanförskap« vara det begrepp som fått fäste i

Sverige. De tre begreppen har konstruerats på liknande sätt och har också inlemmats i politiska åtgärdsprogram som alla implicerar att man i stället för en traditionell välfärdsstat förlitar sig på en politik som syftar till *welfare into work* och betonar plikten att lönearbeta.

Att föra statistik över arbetslöshet är i sig inget anmärkningsvärt. Det är snarast ett viktigt och i princip nödvändigt instrument för att stämma av arbetsmarknadsläget i landet. Att kalla det för »utanförskap« behöver i sak heller inte innebära ett större problem (även om begreppet i sig, som jag visat, är en negativt konnoterad rumslig metafor). Men det problematiska är vad som kopplas till att vara bidragstagare och utan anställning, samt att bo på platser där detta är vanligt, och vilka karakteristika som fästs på den som sägs vara i »utanförskap«. Ingenstans i definitionen av »utanförskap« eller i de siffror som används för att redovisa dessa siffror nämns begrepp som missbruk, kriminalitet eller invandring. Detta är inte variabler som används i mätningen av »utanförskap«. Ändå är det dessa begrepp som i den politiska debatten med stor självklarhet likställs med »utanförskap« och detta konstituerar en kategori av individer med fastslagna karaktärsdrag. En erbjuden identitet. Då kategorier aldrig är neutrala, då de alltid kommunicerar något som kan liknas vid en moraliserande uppdelning av »vi och dem«, är stigma alltid kategoriernas potentiella följeslagare. Det är avgjort problematiskt att de subjekspositioner som erbjuds de en och en halv miljon människor som sägs befinna sig i »utanförskap« kännetecknas av passivitet, kriminalitet och kyla.

En diskurs utmärks lika mycket av de tecken som utesluts ur den som av dem som fixerar den och man kan exempelvis ingenstans läsa eller höra om de individer som i detta »utanförskap« kämpar aktivt för att få anställning. Man hör inte talas om dem som sliter livet ur sig för att få livet att gå ihop. »Hederliga« individer som befinner sig i »utanförskapet« lyser med sin frånvaro. Vad som också utesluts ur diskursen är bidrag som något som kan *lindra* fattigdom. I diskursen antyds snarast ett motsatt orsaksförhållande: människor är fattiga *därför att* de får bidrag. Därmed utesluts ur diskursen möjligheten, eller ens tanken på, att minska fattigdom med hjälp av höjda bidrag. Det finns heller inte plats för alla de som arbetar heltid, men som ändå har ont om pengar, dålig självkänsla och känner sig utanför. Man får snarare intrycket av att en anställning, vilken den än må vara, automatiskt leder till gemenskap, ekonomisk trygghet och god självkänsla.

Jag har valt att inte fokusera min analys på orsakerna till att diskursen har konstruerats som den har gjorts. Vad jag med viss precision kan redogöra för är *hur* den ser ut och dessutom något om vad denna konstruktion kan betyda för dem som definierats befinna sig i »utanförskap«. Men med de likheter som diskursen om utanförskap har med andra näraliggande begrepp som har motiverat politiska åtgärder kan det vara värt att fundera på hur diskursens konstruktion kan förklaras. Om arbete konstrueras som ett fullkomligt oproblematiskt innanförskap som för med sig makt över det egna livet och en god självkänsla, samtidigt som den definierade motsatsen, det vill säga »bidragsberoende«, konstrueras som ekvivalent med maktlöshet och att stå utanför samhället är det inte långsökt att fundera över om inte en situation där människor till varje pris tar vilket arbete som helst är målet.

Referenser

- Bergström, Göran & Boréus Kristina (2000). *Textens mening och makt. Metodbok i samhällsvetenskaplig textanalys*. Lund: Studentlitteratur.
- Borg, Anders (2007). »Det ska löna sig att arbeta - även för de lågavlönade«. *Aftonbladet* 2007-03-30, s. 38-39.
- Byrne, David (2005). *Social Exclusion*. Second Edition. Maidenhead: Open University Press.
- Dahlstedt, Magnus (2009) *Aktiveringens politik. Demokrati och medborgarskap för ett nytt millennium*. Malmö: Liber.
- Davidsson, Tobias (2009). *Utanförskapet. En diskursanalys av begreppet utanförskap*. Institutionen för socialt arbete. <http://gupea.ub.gu.se/dspace/handle/2077/21071>
- Edgren-Schori, Maud (2000). *Social Exclusion. En kunskapsöversikt och begreppsanalys*. Stockholms universitet.
- Fairclough, Norman (1992). *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity.
- Fairclough, Norman (2000). *New Labour, New Language?* London: Routledge.
- Fairclough, Norman (2003). *Analyzing Discourse. Textual Analysis for Social Research*. London: Routledge.
- Fahlgren, Mats (2009). *Att uppleva utanförskap*.

- Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap.
- Folkpartiet Liberalerna (2004). *Utanförskapets karta. En kartläggning över utanförskapet i Sverige*
- Folkpartiet Liberalerna (2005). *Bryt utanförskapet! Integrationsprogram antaget av Folkpartiet liberalernas landsmöte 18–21 augusti 2005.*
- Folkpartiet Liberalerna (2006). *Utanförskapets karta 2006. En halv miljon människor i utanförskapets Sverige*
- Folkpartiet Liberalerna (2008). *Utanförskapets karta. Arvet efter Mona Sahlin*
- Foucault, Michel (1993). *Diskursens ordning*, Eslöv: Brutus Östlings bokförlag Symposium
- Hall, Stuart (1997). »The Spectacle of the 'Other'«. I Stuart Hall (red) *Representation: cultural representations and signifying practices*. London: Sage.
- Herrnstein, Richard & Murray, Charles (1994). *The Bell Curve. Intelligence and Class Structure in American Life*. New York: The Free Press
- Holmlund, Bertil (2008). »Hur mäter man utanförskapet?«, *Upsala Nya Tidning*, http://www2.unt.se/avd/1,1826,MC=2-AV_ID=774579,00.html 2009-10-10
- Hörnqvist, Magnus (2008). »Disciplinerande aktivering. Den svenska arbetsmarknadens undergång.« I Mekonnen Tesfahuney & Magnus Dahlstedt (red.) *Den bästa av världar. Beträkkelser över en postpolitisk samtid*. Stockholm: Tankekraft.
- Jacoby, Russell & Glauberman, Naomi (red.) (1995). *The Bell Curve Debate. History, Documents, Opinions*. New York: Times Books.
- Jangenäs, Bo & Svenningsson, Levi (2008a). »Influensa-epidemin ökar utanförskapet«. *LO-tidningen* Nummer 11 2008, s.3.
- Jangenäs, Bo & Svenningsson, Levi (2008b). *Innanför utanförskapet*. Arbetarrörelsens Tankemedja rapport nr. 7.
- Johansson, Håkan (2009). »Vad menar vi med aktivering.« I Håkan Johansson & Iver Hornemann Møller (red.) *Aktivering. Arbetsmarknadspolitik och socialt arbete i förändring*. Malmö: Liber.
- Koller, Veronika & Davidson Paul (2008). »Social exclusion as conceptual and grammatical metaphor: a cross-genre study of British policy-making.« *Discourse & Society* Vol. 19(3), s.307–331.
- Laclau, Ernesto & Mouffe, Chantal (1990). »Post-Marxism Without Apologies«. I Ernesto Laclau (red) *New Reflections on the Revolution of Our Time*. London: Verso.
- Laclau, Ernesto & Mouffe, Chantal (1985/2008). *Hegemonin och den socialistiska strategin*. Stockholm: Glänta/Vertigo.
- Levitas, Ruth (2005). *The Inclusive Society? Social Exclusion and New Labour*. Second Edition. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Lewis, Oscar (1961). *The Children of Sanchez. Autobiography of Mexican Family*. New York: Random House.
- Lewis, Oscar (1970/1977). *Fem familjer. En studie av fattigkulturen i Mexiko*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Martin, Sonia (2004). »Reconceptualising Social Exclusion: A Critical Response to the Neoliberal Welfare Reform Agenda and the Underclass Thesis«. *Australian Journal of Social Issues* vol 39 nr. 1, s.79–94.
- Mattsson, Katarina (2004). »Den färgblinda marknaden' och välfärdens rasifiering.« I Katarina Mattsson & Ingemar Lindberg (red) *Rasism i Europa. Arbetsmarknadens flexibla förtryck*. Stockholm: Agora.
- Murray, Charles (1994). *Losing Ground. American Social Policy 1950-1980*. New York: Basic Books.
- Riksrevisionen (2008). *Utanförskap och sysselsättningspolitik – regeringens redovisning*. Riksrevisionens granskningsrapport (RIR 2008:26)
- Rönneling, Anita (2004). *Berättelser från en välfärdsstat. Om förståelse av marginalisering*. Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet.
- Sahlin, Ingrid & Machado, Nora (2008). »Diskriminering och exkludering. En introduktion.« *Socialvetenskaplig tidskrift* Årgång 15, nr. 3–4, s.174–184.
- Schierup, Carl-Ulrik (2003). »Social exkludering och medborgarskap i Sverige och EU.« I Paula Blomqvist (red.) *Den gränslösa välfärdsstaten*.

- Svensk socialpolitik i det nya Europa*. Stockholm: Agora.
- Sernhede, Ove (2002). *Alienation is My Nation. Hiphop och unga mäns utanförskap I Det Nya Sverige*. Stockholm: Ordfront.
- Social- och hälsovårdsministeriet (2001a). *Sveriges handlingsplan mot fattigdom och social utslagning*.
- Social- och hälsovårdsministeriet (2001b). *Sweden's Action Plan Against Poverty and Social Exclusion*.
- Social- och hälsovårdsministeriet (2008a). *Sveriges strategirapport för social trygghet och social delaktighet 2008–2010*.
- Social- och hälsovårdsministeriet (2008b). *Sweden's Strategy Report For Social Protection and Social Inclusion 2008–2010*.
- Svedberg, Lars (1995). *Marginalitet. Ett socialt dilemma*. Lund: Studentlitteratur.
- Svedberg, Lars (1998). *Marginella positioner. Kritisk diskussion om begrepp, teori och empiri*. EpC-rapport 1997:5. Socialstyrelsen.
- Torring, Jacob (1999). *New Theories of Discourse. Laclau, Mouffe and Žižek*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Wilson, William Julius (1987). *The Truly Disadvantaged. The Inner City, the Underclass and Public Policy*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Winther Jørgensen, Marianne & Phillips, Louise (2000). *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur.
- Zoubir, Leila (2009) »In i utanförskapet« *Arena* 3/2009, s.12-15.

Motioner

- Motion 2003/04:Sf18 av Per Westerberg m.fl. (m), *Lokalt utvecklingsarbete i storstäderna*
- Motion 2003/04:Sf326 av Lars Leijonborg m.fl. (fp), *Jobb istället för bidrag – den liberala vägen till integration*
- Motion 2004/05:Sf288 av Lars Leijonborg m.fl. (fp), *Egenmakt och arbete – den liberala vägen till integration*
- Motion 2004/05:So571 av Marianne Carlström m.fl. (s), *Särskild socialsekreterare för utsatta barn*
- Motion 2005/06:Sf383 av Lars Leijonborg m.fl. (fp), *Egenmakt, arbete och jämlikhet – liberal integrationspolitik*
- Motion 2005/06:Fi241 av Lars Leijonborg m.fl. (fp), *Sverige kan*
- Motion 2005/06:fp1265 av Lars Leijonborg m.fl. (fp), *Folkpartiets krisprogram för att förebygga upplopp i Sverige*

Betänkanden

- Betänkande 2003/04:SOU9, *Utveckling av den nationella strategin för att förverkliga FN:s konvention om barnets rättigheter samt andra barnfrågor*, Socialutskottet

Webbkällor

- Nationalencyklopedin: <http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/artikel/O815135> 2010-01-18
- Mediearkivet: <https://web-retriever-info-com.ezproxy.ub.gu.se/services/archive.html> 2010-01-18
- Sveriges riksdag: <http://www.riksdagen.se/> 2008-09-06 - 2008-10-01

Summary

The State of Being Outside – A discourse analysis of how the term »utanförskap« was articulated in the Swedish Parliament between 2003 and 2006.

In this essay my aim is to examine how the term *utanförskap* is constructed and defined in the public arena of the Swedish Parliament. Translated to English *utanförskap* would be termed as something like “the state of being outside” or “outsidership”. The term *utanförskap* was widely used in the election campaign prior to the Swedish parliamentary election in 2006. The term, mainly articulated by the centre-right Alliance, was used to describe individuals and groups that were depicted as being outside Swedish society. In the political debate, work and benefit dependency were constructed as binary opposites, with the latter describing the individuals in *utanförskap*. In the essay I intend to analyse how the discourse about *utanförskap* relates to other similar terms and discourses. Moreover, my aim is to show what meanings *utanförskap* is given in the debate within the Swedish Parliament.

I have analysed the public political debate in the Swedish parliament between 1990 and 2008 and used discourse theory and critical discourse analysis to do so. I have found that *utanförskap* was constructed as the consequence of the policies of

the traditional welfare state that, according to the debate, led people to abuse the welfare programmes and therefore ended up in passivity and benefit dependency. In addition, the cultural differences between native Swedes and immigrants were constructed as a cause of the expanded *utanförskap*. In addition to that, violence and criminality were constructed as the consequences of *utanförskap*.

The conclusion that I draw from the material is that the term *utanförskap* is related to the terms underclass and social exclusion that have been used in social policies in the USA and Britain respectively. The slogan “from welfare into work” can be found in the articulation of all of these terms. *Utanförskap* has been constructed as a defined space which contains people that have been defined as culturally different from a majority that hold jobs. In contrast to the people in *utanförskap*, the majority are never constructed as problematic in any way. Moreover, *utanförskap* is constructed as an object, never as a process, which has led to the definition that being in *utanförskap* is a real and permanent position.